

BARIČEVIĆEV „MALI KOMENTAR O LATINSKOM JEZIKU“

Kao prvi tekst izabrali smo ovaj Baričevićev filološki spis o sudbini latinskog jezika iz više razloga. Baričević je naime po rođenju (1756) i po srednjoškolskom obrazovanju Zagrepčanin. Završivši više škole u Beču i Pešti postaje profesor na Zagrebačkoj arhigimnaziji prije točno 200 godina (1782–1790). Nakon toga je župnik u Zagrebu i Brdovcu gdje ga zatiče smrt (1806). Iako je čitav svoj životni vijek proveo u Zagrebu, bogatom je i razgranatom korespondencijom bio u vezi s intelektualcima širom Evrope. Pratio je na taj način književna i znanstvena kretanja pružajući istovremeno informacije o našim piscima, o našem kulturnom životu. Na žalost, tiskano je veoma malo njegovih radova: *Ode revmo. et illmo. dno. Maximiliano Verhovecz, episcopo zagrabiensi, 1788; Vita Hieronymi Ferrii Longianensis, 1790; Raymundo Cunichio, Homero latino, patriæ suae splendori, 1795.* U Arhivu JAZU čuva se dosta njegovih rukopisnih fragmenata koji pokazuju da se prvenstveno bavio poviješću hrvatske književnosti. Imao je bogatu zbirku knjiga, pretežno latinskih, a hrvatske je ostavio Ljudevitu Gaju. Dragocjena zbirka pisama u 5 svezaka (374 pisama) čuva se u istom Arhivu i predstavlja „jednu od najizraženijih zbirki u epistolografiji hrvatskog latinizma“ (V. Vratović). Iz njegova dopisivanja sa sunarodnjacima vidi se koliko je važan bio njegov interes i rad na povezivanju sjevernohrvatske te dalmatinske i dubrovačke književnosti.

„Mali komentar o sudbini latinskog jezika“ čuva se također u Arhivu JAZU. Postoji autograf (II a 36) i prijepis (II b 33), oba bez datuma i bez autorova imena. Prijepis se neznatno razlikuje od autografa, tekst je jedino u njemu razdijeljen na paragrafe i u popisu pisaca ima nešto više podataka, a naslov je napisan Baričevićevom rukom. Tekst smo priredili prema autografu, zadržali smo autorov pravopis i ostavili manje nedosljednosti u pisanju diftonga *ae*, kratice nismo razrješavali, jedino smo pojednostavnili interpunkciju. U bilješkama su navedeni najpotrebniji podaci o piscima i historičarima od XV do XVIII stoljeća.

Baričevićeva misao vodilja u ovom spisu, sastavljenom očito u didaktičke svrhe, bila je pokazati i dokazati, kako i zbog čega je latinski jezik čitavo tisućljeće ostao jezik obrazovanja, znanosti i književnosti s jedne strane, a s druge postao jezikom diplomacije, politike i dakako kršćanstva. U kratkom prikazu povijesti latinskog jezika Baričević dotiče već tada otvorene lingvističke teme – o karakteru srodnosti latinskog i grčkog jezika, o stvaranju romanskih jezika i o statusu latinskog jezika, tj. da li ga se može smatrati živim ili mrtvim jezikom. Za njega je latinski naravno živi jezik, ne samo zato što je jezik kršćanstva nego i zato što su začetnici talijanskog književnog jezika Dante, Petrarca i Mussato stvarali djela i na latinskom jeziku. Da bi dokazao kontinuitet latinskog izraza, Baričević niže, razvrstavajući prema vremenskim periodima, pisce za koje smatra da služe kao primjer filološkog obrazovanja i historiografskog rada. Taj je njegov popis dosta nepotpun, ali je zanimljiv jer

se iz njega može nazrijeti dokle su sizali Baričevićevi interesi i koje mu je književnoteorijsko stvaralaštvo bilo poznato. Veliki se dio spomenutih pisaca bavio pitanjima retorike i poetike i najčešće su bili pristalice Ciceronova stila.

Možda zbog toga ne spominje Erazma Roterdamskog. Od hrvatskih pjesnika spominje Ivana Česmičkog i Dubrovčane Kunića i Džamanjića koji su mu vjerojatno važni ne samo kao pjesnici nego i kao prevodioci Homera. Od svojih suvremenika navodi dosta historiografa i svestranih erudita da bi potkrijepio svoju tvrdnju da je latinski jezik i klasično obrazovanje neophodno za znanstveni rad. Ističe parafrazirajući Cicerona (*Pro Archia poeta c. 1,1*): „... omnium gentium cultiorum viri fatentur, quos omnia a latinis mutuatos esse eosdemque omnem illarum fructum prope jure suo repetere posse scimus.“ (str. 128).

Olja Perić

125

BIBLIOGRAFIJA

V. Gortan i V. Vratović, Hrvatski latinisti, 2. Pet stoljeća hrvatske književnosti, 3. Zagreb 1970, 833–857. (sadrži popis djela i opsežnu literaturu).

Od 1972. godine:

- Ž. Puratić, Iz korespondencije hrvatskog latinista Đure Ferića sa A. A. Baričevićem i Dživom Bizzaro, Živa antika 23 (1973)2, 366–372.
- Z. Posavac, Romantični klasicizam zagrebačke kulturne sfere, Kaj 11 (1979), 1, 35–39.

COMMENTARIOLUM DE LINGVAE LATINAE FATIS

Lingua latina ut olim floruit maxime, ita etiamnum latissime patet. Nam licet linguae vernaculae studium ubivis gentium, litteris cultarum, mirifice vigeat; tamen ad nomen et laudem viri docti et eruditi aspirantibus non solum utilis est et necessaria, sed etiam commoda omnibus ad gradum paullo insigniorem doctrinae contendentibus. Certe Romanae linguae in Republica et Ecclesia est insignis utilitas. De ejus praestantia atque utilitate legi meretur Joan. Georg. Walchii¹ Historia critica L. L.

126 Jam de ipsius linguae origine atque vicissitudinibus pauca sunt notanda. Aperto Romae asylo et acceptis in Civitatem victis hostibus dispari genere homines in unam gentem coaluerunt ac linguae variae ac dissimiles, inter se commixtae, hanc unam pepererunt, quae ab urbis Romana, a regionis nomine Latina appellata est. Graecis tamen plurimum / Lingua latina debet, teste Quinctiliano L. I. cap. 5. **Maxima ex parte Romanus ex Graeco conversus est sermone.** Praeterea per V. et amplius saecula vel nullae vel perrarae fuere Romae litterae praeter Graecas; cumque Romanus sermo ad eam copiam et elegantiam pervenisset, ut ad artes ac disciplinas transferri posset, nescio tamen, quomodo Graecae linguae parenti honorem detulit et a devicta provincia Populus Romanus gentium dominus leges dicendi scribendique accipere non recusavit.

Graecia capta ferum victorem caepit et artes Intulit agresti Latio. Horat. L. 2. epist. I. Hinc neminem esse puto, qui graeca studia in homine latino non probet. Caeterum si conjecturis aliquid dandum est, quis negatib apud Sabinos, Samnites, Veientes, Volscos, Aequos* et Hernicos, qui populi omnes una cum latinis ipsis in Latio habitabant, si quidem superstites horum linguae forent, plures fortasse latinae linguae radices, quam in graeca ipsa reperiri potuisse. / Ut autem Romani sensim bellis et victoriis rerum orbis potiri eorumque Imperium latius propagare coeperunt: ita et latinam linguam, quam adamare atque eorum majestate dignam habere coeperant, exteris nationibus, victis praesertim ac subjectis sibi populis, obtrudere conabantur. Quo factum est, ut non solum in Italia ejus linguae usus contineretur, sed in Asia etiam in Graecia inque ceteris provinciis extenderetur et brevi temporis intervallo longe lateque per Medos, Assyrios, Persas aliasque nationes propagaretur. Recte ait Valerius Maximus L. II. C. 2. Latinae linguae honos per omnes gentes venerabilior diffundebatur.

* Corr. ex Equos

Erant tunc non Romae tantum, sed in variis quoque Provinciis Romanae linguae cultores, quos non vacat enumerare, quorum opera satis indicant iam tum et linguam latinam et omnis generis liberales artes per orbem disseminatas* esse atque adeo excultas, ut earum auctores veluti fontes habendi sint, unde posterius haurire debeamus, si quid in sermonis elegantia, in oratoria facultate, in poetica, in Jurisprudencia, in Medicina, Philosophia, ceterisque artibus ac disciplinis proficere desideremus. Hinc L. L. doctorum atque eruditorum / lingua jure semper habita atque appellata est. Praemia et honores et merces, quibus docti maxime afficiebantur, hoc efficiebant, ut iuvenes ad studia excitarentur et in omne disciplinarum genus felici aemulatione incumberent.

Sed, ut est humanarum rerum conditio, ut meliora mutantur, deteriora succedant, quemadmodum ait Seneca, extremis iam Augusti temporibus a pristino splendore ac venustate declinare coepit latinus sermo, donec in summam iterum rusticitatem atque barbariem prolapsus est. Non aliunde tamen adeo gravem latinitas passa est perniciem, quam a Barbarorum nationum illuvie, quae Arcadii et Honorii temporibus in Italiam sese effudit et divina omnia atque humana jura pervertit. In his numerabantur Gotthi inprimis, deinde Hunni, tum Vandali, tum Abares, Alani, Franci, Ostrogotthi, Visigotthi, postremo Longobardi, qui devicta Roma et multis praeterea civitatibus ac regionibus occupatis, Ticini tandem sede constituta usque / ad Caroli M. tempora per annos 200. in Italia perdurarunt. Hic ipse litteras excoluit et aliis ad excolendum exemplo fuit; praclare de illo Puteanus:² quod adhuc, ait, 127 latini sumus, quod Barbariem exuimus, Carolo debemus.

A morte Caroli Magni ita barbaries sermonisque asperitas percrebuit, ut in nonnullis illorum temporum monumentis, quae ad nos pervenerunt, Italicae linguae, quae ex latina nata est, semina atque adeo vestigia facile dignoscantur. Interim cultiores latine scribebant etsi incompte et ineleganter. **Cultiores litterati, inquit Muratorius,³ semper Historias et acta publica, scientiarum monumenta et Religionis latina lingua scripserunt; veneratio haec debita credebatur linguae nobilissimae, quam Ecclesia Romana, imo et universa Occidentalis, in divinis mysteriis retinens quodammodo sacrasse videbatur. Eodem fere tempore et Gallicam et Hispanicam ortas dicendum est.**

* Corr. ex dissemitas

¹ Johan Georg Walch (1693–1775), njemački evangelistički teolog, predavao filozofiju u Jeni. Spomenuto djelo „Historia critica latinae linguae“ izdano je 1716. u Leipzigu.

² Baričević najvjerojatnije misli na nizozemskog humanista Erycius van der Puttena (1573–1646), profesora retorike, doktora prava i španjolskog kraljevskog historioografa.

³ Lodovico Antonio Muratori (1672–1750), talijanski pisac i historičar. Prvi priređuje kritička izdanja srednjovjekovnih izvora Italije. Najvažnija su mu djela „Rerum italicarum scriptores“ (1723–38) i „Antiquitates Italiae medii aevi“ (1744–49).

Cum ita iacerent litterae diuturna rerum omnium perturbatione et sermonis conversione percussae existimarunt nonnulli extinctam penitus ac veluti / emortuam dici posse latinam linguam; utpote cujus in quotidiano, uti fiebat, sermone usus nullus esset, alia in ejus locum suffecta. Gravi quidem certe morbo diu multumque conflictatam fuisse dici potest, mortuam autem fuisse dici non potest, quod ipsum affirmant praestantissimi viri, de litteris humanioribus optime meriti, Muretus,⁴ Facciolatus,⁵ Ferrius.⁶ Restituta quodammodo pristino vigori fuit per Etruscos, quibus haec gloria reservata videbatur, ut, qui vulgarem novam efformaturi erant, iidem Latinae veteri, veluti Matri suum restituerunt splendorem ac dignitatem. Danthes Aligherius, Albertinus Musatus,⁷ Franciscus Petrarca utramque aliqua cum dignitate adhibuerunt. Longus post ipsos ordo venit idem petentium decus. Tunc veterum scripta ac monumenta sedulo conquiri, legi assidue et pro viribus exprimi atque is tandem in latino sermone adhiberi nititur et elegantia, quam his in scriptoribus hodie dum suspicimus et admiramur.

Latinam linguam ad artes et disciplinas comparandas / necessariam esse omnium gentium cultiorum viri fatentur, quos omnia a latinis mutuatos esse eosdemque omnem illarum fructum prope jure suo repetere posse scimus. Florente latina l. scientiae omnes floruerunt easque cum in summam barbariem deciderit lingua,* decidisse neque restitutas fuisse, nisi illa ad pristinum splendorem revocata. Praeterea certum est L. L. cultissimis quibusque nationibus semper in amore et deliciis, doctorumque linguam appellatam fuisse, unde negari non potest neminem doctrinae fama claruisse, quin probe eam calluerit. Qui autem Scaris se addixerunt, quomodo latino sermone carere possunt, quum latinae sint S. litterae, latini Canonnes, latini Patres, latina Concilia, latinae quotidianae preces? verbo in tota Ecclesia in rebus quibusque gravioribus latine loquendi mos est.

Jam latinos scriptores in suas classes dividimus. Est nihilominus animadvertendum non omnes aetatis aureae scriptores esse dignos imitatione. /

* Corr. ex linguae

⁴ Marc Antoine Muret (1526–1585), francuski pjesnik i profesor retorike. Predavao u Parizu, Toulouseu, Veneciji, Padovi i Rimu, priređivao klasike.

⁵ Jacopo Facciolati (1682–1769), talijanski filolog i leksikograf. Najvažnije mu je djelo što ga je izradio sa svojim učenicom Egidijem Forcellinijem „Totius latinitatis lexicon“ (Padova 1771).

⁶ Girolamo Ferri (1713–1786), talijanski arheolog i filolog. Dopisivao se s Baričevićem koji mu je napisao biografiju (Vita Hieronymi Ferri Longianensis scripta ab Adamo Barichevic Croata et presbytero zagrabiensi, Biblioteca ecclesiastica e di varia letteratura antica e moderna, 1, Ticini 1790). Ferriju je u Faenzi 1771. izašlo „Epistolae pro linguae latinae usu adversus Alembertum“. Francuski je filozof D’Alembert smatrao da je latinski jezik mrtav i da nije u školama potreban. Baričević je, kao i Ferri, zastupao sasvim oprečno mišljenje.

⁷ Albertino Mussato (1262–1329), talijanski političar i pisac. Proslavio se tragedijom „Ecerinis“ u kojoj opisuje padovanskoj tiranina Ezzelina III.

Aetas Aurea
seu
Virilis aetas

Hac aetate supra ceteros eminent:

M. Terentius Afer. *Comicus.*
C. Iulius Caesar. *Historicus.*
Cornelius Nepos. *Historicus.*
C. Valerius Catullus. *Poeta.*
P. Ovidius. *Poeta.*
P. Virgilius Maro. *Poeta.*
Horatius Flaccus. *Poeta.*
T. Livius Patavinus. *Historicus.*
C. Sallustius Crispus. *Historicus.*
M. Tullius Cicero. *Orator.*

In uno tamen Cicerone diu multumque versentur adolescentes.

Aetas Argentea
seu
ad senium deversens

Hac aetate supra caeteros eminent:

Cornelius Celsus. *Medicus.*
P. Vellejus Paterculus. *Historicus.*
M. Annaeus Seneca. *Orator.*
L. Annaeus Seneca. *Philosophus.*
C. Plinius Caecilius Secundus. *Orator.*
C. Plinius Secundus. *Historicus.*
C. Suetonius Tranquillus. *Historicus.*
M. Fabius Quintilianus. *Grammaticus.*
D. Junius Juvenalis. *Poeta satyricus.*
L. Annaeus Florus. *Historicus.*
Q. Curtius Rufus. *Historicus.*

Aetas Aenea
seu
Summa Senectus

Hac aetate supra caeteros eminent:

Justinus. *Historicus.*

L. Coelius Lactantius. *Philosophus christianus. Rhetor.*

Sex. Aurelius Victor. *Historicus.*

Cl. Claudianus. *Poeta.*

Aetas Ferrea
et Figlina a sec. V.
usque XIV. extenditur.

Hac quidem aetate non defuerunt viri latine docti, sed gravitate, nitore et copia eruditionis carebant. Jacentem linguam latinam omnemque solidiorem doctrinam seculo XIV. erigere et instaurare cepit Danthes Aligherius, Alb. Musatus, Franc. Petrarca, Joannes Boccattus etc. in primis autem Italii Florentinis haec laus deferenda est.

Seculo XV.

celebriores scriptores erant

Laurentius Valla.⁸

Angelus Politianus.⁹

Jo. Baptista Mantuanus.¹⁰

Franciscus Barbarus.¹¹

Hermolaus Barbarus.¹²

Franciscus Philelphus.¹³

⁸ Lorenzo Valla (1407–1457), talijanski prozni pisac. Pored filozofskih najpoznatije mu je djelo „Elegantiae Latinae linguae” u 6 knjiga (1471), u kojem ponajviše na Ciceronovim i Kvintilijanovim primjerima tumači latinsku gramatiku i stilistiku.

⁹ Angelo Ambrogini Poliziano (1454–1494); talijanski pjesnik i filolog. Piše epigrame na grčkom, ode, elegije i epistule na latinskom, a talijanski su mu stihovi najbolja lirski ostvarenja XV st. u Italiji.

¹⁰ Battista Spagnoli Mantovano (1447–1516), ubraja se među najplodnije talijanske neolatinske pjesnike.

¹¹ Francesco Barbaro (1395–1454), venecijanski političar i humanist, učenik Barzizzin i Guarinijev. Prevodio je Plutarha.

¹² Ermolao Barbaro (1453–1493), talijanski humanist, profesor filozofije u Padovi. Važni su njegovi komentari Aristotela.

¹³ Francesco Filelfo (1389–1461), talijanski pjesnik satiričar, prevodilac s grčkog jezika.

Seculo XVI.

Jacob. Sannazarius.¹⁴
Ludovicus Vives.¹⁵
Petrus Bembus Card.¹⁶
Jacob. Sadoletus Card.¹⁷
Hier. Fracastorius.¹⁸
Paulus Jovius.¹⁹
Hieronymus Vida.²⁰
Paulus Manutius.²¹

Carolus Sigonius.²²
M. Antonius Muretus.
Horatius Tursellinus.²³
Petrus Perpinianus.²⁴
Jo. Petrus Maphejus²⁵
M. Antonius Majoragius.²⁶
Janus Pannonius.²⁷
Etc.

¹⁴ Jacopo Sannazaro (1456–1530), napuljski pisac. Proslavio se pastirskim romanom „Arcadia” (1504) na talijanskom jeziku. Kao neolatinski pjesnik klasičnim je formama i vrstama pjesništva udahnulo nove sadržaje, u bukolske je tako pjesme unio teme o ribarima i idilama uz morsku obalu.

¹⁵ Joan Lluís Vives (1492–1540), Katalonac, pisac filozofskih književnoteorijskih i pedagoških djela. Živio i radio u Parizu, Leuvenu, Bruggeu i Oxfordu.

¹⁶ Pietro Bembo (1470–1547), talijanski književnik, filolog i historiograf. Svojim je pjesničkim radom utjecao i na hrvatske petrarkiste. Kao latinski pisac pristaša je ciceronizma.

¹⁷ Jacopo Sadoletto (1477–1547), talijanski književnik i pedagog. Kad je 1506. nađena Laokoontova skupina spjevao je svoj najpoznatiji rad „De Laocoontis statua”.

¹⁸ Girolamo Fracastoro (1478–1553), Talijan, studirao filozofiju, astronomiju i medicinu. Pisao je didaktičke pjesme s temama iz medicine i veterine. Važno mu je djelo traktat „Naugerius sive de poetica dialogus”.

¹⁹ Paolo Giovio (1483–1552), talijanski historičar. U svojim djelima, posebno „Historiarum sui temporis libri” (1550–52) daje mnogo podataka ali dosta nepouzdanih i neprovjerenih.

²⁰ Marco Girolamo Vida (1485–1566), talijanski pjesnik. Najpoznatije mu je djelo „Christias” (1535), spjev u 6 knjiga o životu Kristovu. Zanimljiva je i rasprava o heksametrima „De arte poetica” (1537).

²¹ Paolo Manuzio (1512–1547), talijanski erudit i izdavač, sin Alda Manuzija, poznatog venecijanskog izdavača grčkih i rimskih autora.

²² Carlo Sigonio (1520–1584), talijanski historičar, pisao o antičkoj povijesti i književnosti.

²³ Orazio Torsellini (1545–1609), talijanski latinist, autor gramatičkih djela.

²⁴ Juan Petrus Perpinian (1530–1566), Španjolac, isticao se kao profesor retorike u Portugalu, Parizu i Rimu. U svojim govorima uspješno oponaša Cicerona.

²⁵ Giampietro Maffei (1535–1603), talijanski historičar.

²⁶ Marcantonio Maioragio (Anton Maria Conti, 1514–1555), talijanski humanist, predavao retoriku u Milanu.

²⁷ Ivan Česmički (1434–1472), hrvatski neolatinski pjesnik, učenik Guarinijev u Ferrari, pripadao ugarskom humanističkom krugu na dvoru Matije Korvina.

Octavius Ferrarius.²⁸
Famianus Strada.²⁹
Augustus Buchnerus.³⁰
Christophorus Cellarius.³¹
Petrus Lotichius.³²
Hugo Grotius.³³
*Julius Caesar Scaliger*³⁴ etc.
Matth. Sarbievius.³⁵
Nicolaus Istvanius.³⁶

Vincentius Gravina.³⁷
Castrucius Bonamicus.³⁸
Joseph Paulinus.³⁹
Jacobus Facciolatus.
Hieronymus Lagomarsinus.⁴⁰
Joannes Lama.⁴¹
Josephus Parthenius.⁴²
Hierony. Ferrius.
Raymundus Cunich.⁴³
Bernardus Zamagna.⁴⁴
Angelus Fabronius.⁴⁵ etc.

- ²⁸ *Ottavio Ferrari* (1607–1682), milanski erudit, predavao u Padovi. Pisao radove iz arheologije, poznat je po etimološkom rječniku „*Origines italicae linguae*“ (1676).
- ²⁹ *Famiano Strada* (1572–1649), talijanski pisac i historičar, predavao je retoriku u Rimu. Najvažnija su mu djela: traktat o retorici „*Prolusiones academicae*“ (1627) i historijsko „*De bello belgico decades duae*“ (1632–1647).
- ³⁰ *August Buchner* (1591–1661), njemački pjesnik, profesor poetike.
- ³¹ *Christoph Keller* (1638–1707), njemački filolog, profesor retorike.
- ³² *Petar Lotich* (1528–1560), najbolji njemački pjesnik elegija na latinskom jeziku „*Poemata*“ (1563). Predavao je medicinu i botaniku u Heidelbergu.
- ³³ *Huig van Groot* (1583–1645), Nizozemac, pisac pravnih, filozofskih, teoloških i povijesnih djela. Teoretičar međunarodnog prava.
- ³⁴ *Giulio Cesare Scaligero* (1484–1558), Talijan, živio u Francuskoj. Liječnik, botaničar, filolog i književni teoretičar. Pristaša je Ciceronova stila. Knjigom „*De causis linguae latinae*“ (1540) prvi puta znanstveno ulazi u opis osnova latinskog jezika, a djelom „*Poetica*“ (1561) nastoji zaokružiti pjesničku teoriju od antike do njegovih dana.
- ³⁵ *Kazimierz Sarbiewski* (1595–1640), poljski pjesnik, nazvan kršćanskim Horacijem. Kao profesor retorike i poetike sastavio je rasprave: „*De acuto et arguto liber unicus sive Seneca et Martialis*“, „*De virtutibus et vitiis carminis elegiaci seu Ovidius*“ i „*De perfecta poesi sive Vergilius et Homerus*“ (objavljeno 1954 i 1958).
- ³⁶ *Miklós Istvánffy* (1538–1615), ugarski političar i povjesničar. Kad se povukao iz javnog života živio je i radio u Hrvatskoj na svome imanju u Vinici. Napisao je „*Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV*“ (Koln 1622), djelo važno i za našu povijest, posebno za povijest seljačke bune 1573.
- ³⁷ *Gian Vincenzo Gravina* (1664–1718), talijanski literat i pravnik, pisao je tragedije prema uzoru na klasične, pravna, historijska i književno-teorijska djela.
- ³⁸ *Castrucio (Pietro Giuseppe Maria) Bonamici* (1710–1716), talijanski latinist.
- ³⁹ Vjerojatno Baričević misli na *Johanna Paullinusa* (1604–1671), njemačkog pisca povijesnih i teoloških djela, profesora gramatike i retorike.
- ⁴⁰ *Girolamo Lagomarsini* (1698–1773), talijanski klasični filolog, pripremao je komentirano kritičko izdanje svih Ciceronovih djela. Rukopis u 80 svezaka čuva se u Vaticanu.

Amb. Calepini Dictionarium septem linguarum.⁴⁶
Basilli Fabri Thesaurus Eruditionis Scholasticae.⁴⁷
Marii Nizolii Thesaurus Ciceronianus.⁴⁸
Roberti Stephani Dictionarium.⁴⁹
Jo. Matth. Gesneri Novus Linguae et Eruditionis Romanae Thesaurus.⁵⁰
Jac. Facciolati Totius latinitatis lexicon.⁵¹

- ⁴¹ Možda se ovdje misli na *Giovannija Lamija* (1607–1770), talijanskog erudita. Bavio se pravom, matematikom, poviješću književnosti i filozofijom.
- ⁴² *Giuseppe Maria Parthenio* (Mazzolari, 1712–1786), Talijan, predavao retoriku na Gregorijanskom sveučilištu, poznati govornik. Izdavao je Cicerona.
- ⁴³ *Rajmund Kunić* (1719–1794), Dubrovčanin, pjesnik, profesor gramatike i retorike. Živio je i radio u Italiji, najviše u Rimu. Poznat je kao epigramatski pjesnik. Njegov prijevod Ilijade „*Homeri Ilias Latinis versibus expressa*“ (1776) smatra se najboljim latinskim prijevodom Homerova epa.
- ⁴⁴ *Brno Džamanjić* (1735–1820), Kunićev učenik, prevodi Odiseju „*Homeri Odyssea Latinis versibus expressa*“ (1777), Hezioda i Teokrita. Pisao je i epske pjesme, elegije, epigrame i poslanice.
- ⁴⁵ *Angelo Fabroni* (1732–1803), talijanski pisac i latinist, često se dopisivao s Baričevićem. Nastojao je, ali bez uspjeha, da Baričević predaje latinski jezik i retoriku na Budimskom sveučilištu.
- ⁴⁶ *Ambrosius Calepinus* (Ambrogio da Calepio † 1511). *Dictionarium*, Reggio 1502, Venezia 1509², tokom XVI–XVIII st. mnogo izdanja.
- ⁴⁷ *Basilius Faber Soranus*. *Thesaurus eruditionis scholasticae*, Lipsiae 1571, 1587².
- ⁴⁸ *Marius Nizolius* (Mario Nizzoli † 1566). *Observationes in Ciceronem ordine litterarum digestae*, Bresciae 1535.
- J. Facciolati je taj rječnik pod novim nazivom „*Thesaurus Ciceronianus*“ priredio i izdao u Padovi 1734.
- ⁴⁹ *Robertus Stephanus* (Robert Estienne 1503–1559). *Dictionarium seu Latinae linguae Thesaurus, non singulas modo dictiones continens sed integras quoque Latine et loquendi et scribendi formulas ex optimis quibusque authoribus accuratissime collectas. Cum Gallica fere interpretatione*. Parisiis 1531, 1543².
- ⁵⁰ *Johan Mathias Gesner* (1691–1761). *Novus linguae et eruditionis Romanae Thesaurus post Ro. Stephani et aliorum nuper etiam in Anglia eruditissimorum hominum curas digestus, locupletatus, emendatus*, Lipsiae 1749, vol. 1–4.
- ⁵¹ *Totius Latinitatis Lexicon*, consilio et cura Jacobi Facciolati, opera et studio Aegidii Forcellini, alumni seminarii Patavini, lucubratum, Padua 1771, 1805², vol. 1–4.